

Velkonočné legendy a duchovné tradície východných kresťanov v Rumunsku

Lucia Laudoniu

28. marca 2024 ✝ Cirkev

Určite ste už videli ikonu svätej myronosičky Márie Magdalény, ako drží v ruke červené vajíčko. K tejto ikone sa viaže legenda, ktorú v Rumunsku milujú malí aj veľkí:

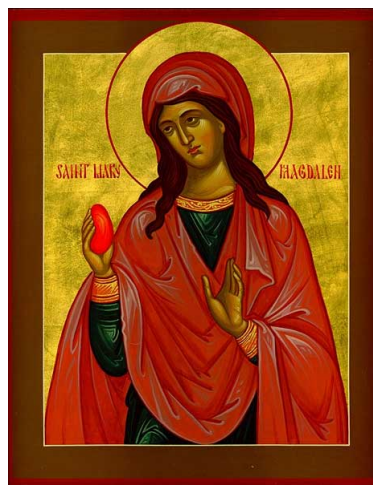
Po Ježišovom Zmŕtvychvstaní sa Mária Magdaléna vybrala do samého srdca impéria, do Ríma. Hovorí sa, že žiadala o audienciu u cisára Tiberia, aby ho informovala o nespravodlivom Pilátovom rozsudku nad Ježišom.

Bolo dobrým zvykom, aby *supplicator* priniesol cisárovi vhodný dar. Myronosička však držala v rukách obyčajné vajíčko, symbol kolísky aj hrobu. Cisára to rozzúrilo. Keď mu Mária Magdaléna začala rozprávať o Ježišovom víťazstve nad smrťou, nahneval sa ešte viac: „Uverím ti, až keď sa vajce v tvojich rukách zmení na červené!“

Tak sa aj stalo, vajce získalo farbu krvi Baránka Božieho a premenilo sa na prvú veľkonočnú kraslicu.

Prekvapený imperátor uznal, že proces s Ježišom nebol *iuxta ordinem*, a Piláta dal potrestať.

Príbeh sa končí Pilátovou smrťou. Neďaleko väzenia, v ktorom si bývalý prefekt Judey práve odpykával trest, kráčal cisár so svojou družinou. Jeho pozornosť upútal veľký jeleň, ktorý sa mihol v diaľke. Tiberius zatúžil po trofeji a vystrelil šíp, ktorý zvláštnym Božím riadením zmenil smer, prešiel väzenskou mrežou a Piláta zasiahol rovno do srdca. *Aberratio ictus*.

Mária Magdaléna s veľkonočným vajíčkom.

Zdroj: Jim Forest / flickr.com

Bol cisár Tiberius (krypto)kresťanom?

Tento príbeh nemá s historickými reáliami nič spoločné (kresťanstvo v predkonštantínovskej epoche nebolo v komnatách rímskych „augustov“ vítaným hosťom), jeho hlboké vieroučné posolstvo však dokáže pohnúť

nejedným srdcom. *Exempla trahunt*.

Ranokresťanský apologeta Tertulián nám však zanechal správu, že Tiberius predniesol v rímskom senáte návrh, aby bol Kristus zaradený do panteónu rímskych bohov. Pohanský senát však deifikáciu jediného pravého Bohočloveka odmietol.

Tertuliánovu zmienku preberá Eusebius z Cézarey, Hieronymus, arménsky cirkevný historik Movses Chorenaci i neskoršie redakcie *Chronicon Paschale*. Historici sa zhodujú, že príslušné *senatus consultum* neexistuje a ide o Tertuliánovu fikciu, alebo je to neskoršia pseudoepigrafická interpolácia z neznámeho kresťanského zdroja. Ako to bolo naozaj, sa možno dozvieme v deň, keď Pán príde súdiť svet. Dovtedy to zostáva tajomstvom.

Z ľudovej klenotnice

Rozprávanie o odvážnej svedkyni Vzkriesenia, ktorá sa dostala až k prvému mužovi Impéria a pozdravila ho tradičným *Christus resurrexit*, patrí spolu s ďalšími podobnými paschálnymi apokryfmi do klenotnice ľudovej zbožnosti pravoslávneho Balkánu. Načrime spolu do pokladnice rumunských tradícií a legend, ktoré môžu inšpirovať aj západných kresťanov.

Mária Magdaléna je hlavnou protagonistkou aj v ďalšom príbehu. V to veľkonočné ráno sa ponáhľala k Ježišovmu hrobu a v rukách niesla košík s varenými vajčkami, možno ako jedlo pre myronosičky – ženy, ktoré podľa židovského zvyku prichádzali pomazať Pánovo telo voňavými masťami.

Keď prišla na miesto, všimla si odvalený kameň. Vo chvíli, keď uvidela vzkrieseného Spasiteľa, vajčka v jej košíku dostali červenú farbu, ako symbol vivifikačnej sily Kristovej Krvi.

Podľa inej verzie sa Židia pokúsili Máriu Magdalénu ukameňovať, pretože na ceste za apoštolmi s veľkou horlivosťou hlásala pravdu o prázdnom hrobe. No stal sa zázrak – kamene sa v rukách pochybovačov zmenili na farebné vajcia, ktoré svätici už nemohli ublížiť.

Vajíčko alebo lebka?

Ďalšie rumunské *exemplum* sa odohráva *sub umbra crucis*. Panna Mária prišla oplakávať Ukrižovaného. Položila ku krížu košík s vajčkami – prejav nádeje, že smrť nemôže poraziť Všemohúceho. Biele škrupiny sčerveneli od krvi z Kristových rán. Aké je poučenie z tohto príbehu? Ježišova Krv obmýva a lieči všetko stvorenie, aj to najmenšie, ktoré sa ešte len pýta na svet.

Príbeh o vajčkách pod krížom má blízko k tradícii o Adamovej lebke. Podľa Origenovho názoru bola lebka prvého človeka pochovaná na mieste, kde stál Kristov kríž. Krv Božieho Syna tak stekala na Adamovu hlavu.

Toto Ukrižovanie vzniklo v ateliéri krétskeho ikonopisca Andreasa Pavia. Na ikone vidíme podsvetie, aj Adamovu lebku.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Symbolika Adamovej lebky ovplyvnila fantáziu stredovekých i novovekých umelcov (maľby typu *vanitas*). Na niektorých ikonách a krížoch najmä byzantskej proveniencie môžeme vidieť lebku pri Kristových nohách. Je celkom možné, že biele vajcia pri nohách kríža v rumunskom ľudovom rozprávaní v skutočnosti predstavujú lebky zločincov, ktoré sa podľa Hieronymovho výkladu povalovali na Golgote. „Dážď“ Kristovej krvi má hlboký soteriologický význam – priniesol im spásu a nádej na Raj.

Vyvolená vrbá

S Matkou Božou súvisí aj povest' o Kvetnej nedeli, ktorá sa zachovala v Maramureši a v Bukovine. Hovorí o tajomnom poslaní vrbý.

Keď Bohorodička kráčala na Golgotu, na okraji cesty uvidela rásť vavrínový strom, symbol a métu cisárov a básnikov. Vavrín, pyšný na svoje zasvätenie Apolónovi, však neprejavil Matke Božej nijakú úctu. Poklonila sa jej len úbohá vrbá.

Theotokos preto vzala niekoľko vetvičiek vrbý a uvila z nej víťaznú korunu pre Pána Ježiša, ktorá nebude mať trné. Vavrínu sa tejto cti nedostalo.

V oblastiach, kde nerastú palmy, sa v procesiách oddávna používali vrbové vetvičky, na Slovensku známe ako bahniatka. Jedna z najstarších tlačených liturgických kníh svojho druhu, rumunsko-slovanský *Molitfelnicul* z Alby Iulie z roku 1689, dáva Palmovej (Kvetnej) nedeli (*Intrarea Domnului în Ierusalim* – Vstup Pána do Jeruzalema) starobylé meno *Dumineca florilor pe sălcii* (Nedeľa vrbových kvetov).

Duchovný význam polovice

Streda štvrtého pôstneho týždňa (*miercurea Păresimilor*) mala pre rumunské a moldavské ženy dôležitý význam. V tento deň sa Veľký pôst dostáva do polovice svojho trvania.

Polovica je oveľa viac, než len časovým údajom. Kresťanom latinskej tradície znie v ušiach nápev benediktína Notkera *Media vita in morte sumus*. V prostriedku života, v životnom rozpuku, sme vlastne ponorení do smrti.

Rumunský názov *Miaza Păresii* jazykovedci odvodzujú z latinského *medium Quadragesimae*. Iné, rovnako zaujímavé vysvetlenie, treba hľadať v rumunskom pomenovaní steny (*perete*, v latinčine *paries*, *parietem*).

Tento sviatok je akýmsi múrom, ktorý rozdeľuje Svätú Štyridsiatnicu na dve rovnaké časti – akoby dve oči, ktoré hľadajú (každé zo svojho uhla pohľadu) na jediného Spasiteľa. Dvoma očami Cirkvi sú liturgický Východ a Západ.

Čím bol tento deň taký výnimočný? Gazdinky vyberali z hniezd vhodné vajíčka, ktoré čakalo dôležité poslanie – mali sa stať veľkonočnými kraslicami. Maľovať sa smeli až na Zelený štvrtok (v Rumunsku sa nazýva Veľký, keďže v byzantskom obrade majú všetky dni od Kvetnej nedele po nedeľu Paschy prívlastok „veľký“).

Tradičné rumunské veľkonočné kraslice s rastlinnými a florálnymi motívami.

Zdroj: anay.bromelia / flickr.com

Každý ornament niečo znamená

Tradičnou farbou rumunských kraslíc je červená (v rumunskom folklóre dominujú apokryfné príbehy o červených vajíčkach), no v praxi sa môžeme stretnúť so všetkými farebnými variáciami vrátane čiernej – farby smrti a pokánia.

Málokto si dnes uvedomuje, že ornamentálna výzdoba rumunských ľudových kraslíc nie je len vecou náhody či fantázie, má svoj poriadok i sémantický význam. Tak napríklad, dvojité čiary symbolizuje večnosť (*eternitatea*), vlnovka pripomína vodu a očistenie vo sviatosti krstu (*purificarea*). Motívy s obdĺžnikmi vyjadrujú túžbu po poznaní (*cunoașterea*). Špirála zvečňuje čas (*timpul*) a dvojité špirála spojenie medzi životom a smrťou.

Vertikálna čiara predstavuje život (*viața*), horizontála smrť (*moartea*). Tieto dve priamky spolu vytvárajú kríž. Na rumunských krasliciach môžeme obdivovať štylizované kríže, a *fortiori* doplnené o nápis *Hristos a înviat*

– Kristus vstal z mŕtvych: <https://ziarulunirea.ro/wp-content/uploads/2015/04/oua-rosii.jpg>

Popredný význam kríža v rumunskej ľudovej kultúre dokladá aj nasledovný zvyk: Hlava rodiny po návrate z paschálnych bohoslužieb urobila na vchodovom tráme domu malý krížik. Podľa počtu krížov nad vchodovými dverami (alebo na drevenom trámovom strope) bolo v minulosti možné určiť vek sedliackeho domu.

Deň dvanástich uzlov

Zelený (Veľký) štvrtok je v byzantskej tradícii dňom svätenia myra (krizma), ktoré smie svätiť iba eparchiálny biskup. V patriarchálnych cirkvách, akou je aj Rumunská pravoslávna, ho posväcuje patriarcha. Tento obrad je vždy monumentálny a bohatý na symboliku:

https://doxologia.ro/sites/default/files/imagine/2016/05/apr01_16.jpg

V tento deň kresťania chodia na tzv. strastnú utiereň s čítaním dvanástich evanjeliových perikop o utrpení Pána (ekvivalent západných Pašií). V rumunčine má táto bohoslužba názov *Denia celor 12 Evanghelii*. Pôvod slova *denia* je skúšobným kameňom, na ktorom si vybil zuby nejeden filológ. Niektorí ho identifikujú so slovanským výrazom *бдѣние* (bdenie, vigília), ďalší hľadajú jeho pôvod v latinskom *denae*. To je však málo pravdepodobné, pretože *denae* znamená „po desať, v desiatkach“ (porov. *denicales feriae* – desaťdňový smútok po úmrtí blízkej osoby v starom Ríme) a príslušných evanjelií je dvanásť.

Pod vplyvom slávnostného čítania dvanástich evanjeliových statí vznikol na juhu Rumunska pozoruhodný zvyk. Dievčatá urobia na špagáte dvanásť uzlov, a ku každému pripoja želanie alebo záväzok. Keď sa im želanie splní, uzol rozviažu.

Katolík si položí otázku, či toto viazanie uzlov môže nejako súvisieť s troma uzlami (rehoľnými sľubmi) na františkánskom cingule. Františkáni boli spolu s dominikánmi najaktívnejšími misionármi na pravoslávnom Východe. Ako píše Viorel Achim (*Ordinul franciscan în țările române în secolele XIV-XV. Aspectele teritoriale*), prítomnosť nasledovníkov svätého Františka je v rumunsky hovoriacich oblastiach doložená už v 14. a 15. storočí.

Táto ikona Vzkriesenia Pána (Învierea Domnului) v štýle západného umenia (otvorený hrob s vojakmi) sa zachovala v drevenom chráme v transylvánskej obci Brotuna.

Zdroj: Țetcu Mircea Rareș / commons.wikimedia.org

Pozor, ide... Joimărița!

Dynamika Ducha Svätého vo vzťahoch medzi Východom a Západom mohla ovplyvniť aj formáciu tradičného zvykoslovnia. Jeho neodmysliteľnou súčasťou je mytologická postava trestajúca lenivosť – *Joimărița* (z rumunského *Joia Mare* – Veľký štvrtok).

Táto nie veľmi pohľadná, zato však prísna postava, prichádza na Veľký štvrtok kontrolovať gazdinky, či boli počas roka usilovné. Zelený štvrtok bol dňom, kedy sa mali dokončiť tkáčske a iné remeselné práce. Keď *Joimărița* našla niekde nespracovaný ľan, za trest ho podpálila. V horšom prípade popálila lenivým dievčatám aj prsty...

V Oltenii sa v tento sviatočný deň zapaľovali vatry na počesť mŕtvych predkov (*focuri pentru morți*). Sú spomienkou na oheň, ktorí vraj založili sluhovia veľkňaza Kajfáša, aby sa pri ňom zohriali. Mrazilo ich zlé svedomie.

Svätý epitaf - hrob i pečať viery

Zimomriavky môžeme mať aj pri nádherných spevoch nad Božím hrobom, ktorý Rumuni a Gréci volajú Svätý epitaf (*Sfântul epitaf*). Veriaci byzantsko-slovanských cirkví mu hovoria *plaščanica* (плащаница). Je to textilná ikona kladenia Pána do hrobu s tropárom *Ctihodný Jozef* (*Decorus Joseph*), ktorý býva vyšitý po jej obvode.

Byzantský Boží hrob (epitaf) s latinským tropárom.

Zdroj: osobný archív L. Laudoniu

Názov epitaf odkazuje na rozlomenú imperiálnu pečať na Kristovom hrobe (grécka syntagma *επί του τάφου* znamená „na hrobe“). Pečate cisárov a kráľov sú obmedzené časom a priestorom, dajú sa preto porušiť a zlomiť. Pečať viery je večná.

Svätý epitaf sa v chrámoch umiestňuje na prenosné oltáre (tetrapody), ktoré sa prehýbajú od záplavy kvetov. Na Boží hrob sa kladie evanjeliár a kríž, ktoré sa uctievajú bozkom.

Gréci sú majstrami v zdobení Božích hrobov.

Zdroj: Georgios86 / commons.wikimedia.org

Na Veľký piatok večer znie pod klenbami rumunských chrámov nadhrobná utiereň (*Denia prohodului Domnului*). Slovenskí gréckokatolíci majú vo zvyku slúžiť jeruzalemskú nadhrobnú utiereň na Bielu sobotu ráno. Liturgické texty pochádzajú od svätého Jána Damascénskeho. Mnohým kresťanom sa zdá, že prešli bránou času a ocitli sa na Ježišovom pohrebe...

„Podliezanie“ oltára nie je detská zábavka

„Na Veľký piatok zostupujeme s Kristom do hrobu, aby sme neskôr spolu s Ním vstali z mŕtvych. Tak ako Kristus prešiel hrobom a zostúpil do podsvetia, s cieľom vzkriesiť všetkých spravodlivých, ktorí ešte len čakali na splnenie Božích prisľúbení, máme aj my všetci zomrieť a prejsť hrobom, aby sme získali večný život v Božom Kráľovstve,“ uvažuje otec Teodor Danalache, autor článku *Prechádzanie popod oltár na Veľký piatok (Trecerea pe sub masă, în Vinerea Mare)* na portáli crestinortodox.ro.

Poklona a cesta popod oltár so Svätým epitafom je aktom pokory. Veriaci naozaj zohnú chrbát a „podlezú“ oltárik. Pre lepšiu predstavu prikladáme odkazy niekoľko obrázkov:

https://str.crestin-ortodox.ro/foto/1441/144085_trecerea-sub-masa-vinerea-mare-sfantul-epitaf.jpg

<https://cdn.knd.ro/media/521/2862/1706/20307413/1/cand-se-trece-pe-sub-masa-paste-2023.jpg?width=770&height=700>

<https://image.stirileprotv.ro/media/images/800x450/Apr2021/62187738.jpg>

Prechod popod Boží hrob milujú najmä deti, no tento zvyk má čo povedať aj dospelým. Niektorí „podliezajú“ oltárik s *pláščanicou* iba raz, na znak jedinečnosti Kristovho vykupiteľského diela. Nájdu sa aj takí, ktorí tento úkon zopakujú hneď trikrát, na pamiatku troch dní, kedy telo Bohočloveka odpočívalo v hrobe.

Pán Ježiš rozlamuje okovy Pekla a zachraňuje prvých ľudí. Rumunská paschálna ikona.

Zdroj: Victoria Popa / commons.wikimedia.org

Židovka omdlela

Naša mozaika rumunských paschálnych tradícií si v žiadnom prípade nenárokuje na úplnosť. Čitatelia môžu v prípade záujmu „zablúdiť“ na portál crestinortodox.ro, kde sa dozvedia napríklad aj to, že Rumuni nepoznajú šibačku, a v Bukovine hádžu škrupiny z veľkonočných vajíčok do rieky, aby ich voda odniesla k duším nenarodených detí.

V niektorých častiach krajiny sa praktizuje aj oblievačka. Treba pripomenúť, že jej priebeh je oveľa menej „búrlivý“, ako na Slovensku... V podstate je to veľmi decentné kropenie vodou alebo parfumom. V pondelok dedinskí chlapci kropili dievčatá, no v utorok – čuduj sa svet – im to žienky mohli vrátiť. Teda, ak chceli.

Aj tento zvyk vychádza z ľudového rozprávania. Jedno židovské dievča upadlo do mdlôb, len čo počulo radostnú zvesť o Kristovom Vzkriesení. Chlapec, ktorý bol práve nablízku, ju rýchlo pokropil svätenou vodou.

Krásnym prejavom veľkonočnej radosti je ťukanie vajíčka o vajíčko. Tento zvyk je známy na celom Balkáne. Keď sa blízki ľudia stretnú, „ťuknú si“ kraslicami podobne, ako keď si pripíjame pohárom dobrého vína. Známy pozdrav „Kristus vstal z mŕtvych“ pri tom nemôže chýbať.

„Bozk dvoch kraslíc“ má osobitnú atmosféru pri spoločnom paschálnom stole, na ktorom rozvoniava sladký chlieb – *cozonac*. Kresťania sa pozdravujú s kraslicami v rukách a hovoria: „Štrngnime si s vajíčkom (*hai să ciocnim ouă*), aby sme spolu prežili krásnu Veľkú noc, a po smrti sa opäť uvideli v Nebi!“

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/velkonocne-legendy-a-duchovne-tradicie-vychodnych-krestanov-v-rumunsku/>